

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Kollár Gergő

Az európai adatjog jelene és lehetséges jövője

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Szőke Gergely László

Pécs

2025

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés a kutatott területbe	2
1.1. A változásról és az egyensúlyról	2
1.2. Az adatok általános jelentőségéről	3
1.3. A jog és a technológia kapcsolatáról	4
1.4. A kutatott területről	5
2. Kutatási célok és kutatási kérdések	5
2.1. A kutatás célkitűzéseiről	5
2.2. A kutatási kérdésekről	8
3. Kutatásmódszertan	8
3.1. A módszertanról általában	8
3.2. Az értekezés kutatási módszerinek megvalósításáról	9
4. A kutatási célok elérésének vizsgálata	10
5. A kutatási eredmények gyakorlati alkalmazhatóságának vizsgálata az egészségügyi adatokon keresztül	16
5.1. Az adatkezelési környezetről	16
5.2. Az új szabályok alkalmazhatóságának egyes kérdéseiről	18
6. Záró gondolatok	20
7. A dolgozat összegzése	21
7.1. Magyar nyelvű összefoglaló	21
7.2. Angol nyelvű összefoglaló / English language summary	22
8. Publikációs jegyzék	24

1. Bevezetés a kutatott területbe

1.1. A változásról és az egyensúlyról

A világban a változás elkerülhetetlen, ez az univerzumunk talán egyetlen állandó jellemzője.¹ Ha a világ állandója pedig a változás, akkor az életé a folyamatos törekvés a fennmaradásra. Mondhatnánk, hogy ez is csak olyan, mint a biciklizés, csak akkor tudjuk az egyensúlyunkat megőrizni, ha mozgásban maradunk.²

Az egyensúly elérése és megtartása kiemelt kérdéskör számos filozófiai és bölcséleti iskola számára.³ *Marcus Aurelius* az utolsó „jó” római császár és filozófus a Pax Romana végéhez közeledve *Elmélkedések* című írásában „lelke egyensúlyának”⁴ mindenkori megtartásának fontosságáról írt az élet különböző viszonyosságai között is. Gyakran idézett aforizma tőle „a világ változás, az élet felfogás dolga”⁵ amelyet az egyensúlyra törekvő embernek szóló – a külső és a belső világ közti ellentétek kiegyenlítésére tett erőfeszítéseire vonatkozó – iránymutatásként is felfoghatunk. Bár egy jogtudományi tárgyú írást mindig jó megoldás egy római császár gondolataival indítani, meg kell jegyezni, hogy az egyensúly fontosságának hangsúlyozása ezen a célon túlmutat, hiszen az kiemelt jelentőségét megőrizve a világtörténelemben lépten nyomon felmerül. A szélsőséges érzelmektől mentes egyensúly gondolata – mint a boldogság kiemelt eleme – a sztoicizmus filozófiájából általában kiolvasható, azt mint „*apatheia*” jelölték.⁶ Ezzel egyébként parallel gondolat az epikureizmusban is felfedezhető, amelyet „*ataraxiának*” neveztek és azt a kiegyensúlyozott nyugalmat jelentette, amiből semmilyen külső esemény sem képes a kizökkentésre.⁷ Az arisztotelészi etikában szintűgy megtalálható mértékletesség és kiegyensúlyozottság eszméje, amelyet Horatius nyomán az arany középútnak („*aurea mediocritas*”) is nevezhetünk. A hellenizmustól eltávolodva a keresztény kultúrkörben is megtalálható az „*equanimity*”, vagyis az egyenletesség és kiegyensúlyozottság erénye, amely egyes szerzők szerint olyan lényeges, hogy „szükség van rá a nap minden órájában, a világ minden helyén”.⁸

Napjainkban a világunkat átalakító erők új dimenzióban jelennek meg: az adatok szerepének felismerése és az azokhoz való viszonyunk radikálisan formálja mindennapjainkat. E változások tükrében a jelen kutatás célja az adatalapú működéssel járó élethelyzetek szabályozására tett európai uniós – és azon belül magyar – jogalkotási lépések vizsgálata. A terület vonatkozásában mind a szabályozással érintett viszonyok, mind a vonatkozó jog számottevő változáson ment keresztül az elmúlt évtizedben. Mostanra azonban

¹ Hérakleitosz görög filozófus frappáns megfogalmazásában: „Semmi sem marad változatlan, csak a változás maga.”

² A gondolat talán Albert Einstein, 1930-ban fiának írt leveléből származik, amelyet Walter Isaacson 2007-ben publikált „Einstein: His Life and Universe” című művében. Elérhető: <https://quoteinvestigator.com/2015/06/28/bicycle/>

³ Ryan Holiday: *Az egyensúly a kulcs*. Budapest, 21. Század Kiadó, 2020.16 o.

⁴ Marcus Aurelius: *Elmélkedések*. Fordította: Huszti József. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: I. H. Leopold: *M. Antoninus imperator ad se ipsum*. Oxonii, 1908. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/00600/00606/> 3 o. (továbbiakban: *Elmélkedések*)

⁵ Marcus Aurelius: *Elmélkedések* 16 o.

⁶ Massimo Pigliucci (City University of New York) „Stoicism”, Internet Encyclopedia of Philosophy. Elérhető: <https://iep.utm.edu/stoicism/#H4>

⁷ Tim O’Keefe (Georgia State University) „Epicurus”, Internet Encyclopedia of Philosophy. Elérhető: <https://iep.utm.edu/epicur/>

⁸ R.B. Seeley és W. Burnside: *Twenty Essays on the Practical Improvement of God's Providential Dispensations, as Means of Moral Discipline to the Christian*. Oxfordi Egyetem, 1838. 53-54 o. Elérhető: https://books.google.hu/books/about/Twenty_essays_on_the_practical_improveme.html?id=IFwEAAAAQAAJ&redir_esc=y

megvalósíthatónak mutatkozik az „adatjogi paradigma” egységes szerkezetű elemzése, az eddig kialakított álláspontok összehangolása és szükség esetén akár újragondolása, kiegészítése. Mindezt – bár némi filozófiai alátámasztással – de személyes meggyőződésemmel vezérelve, az egyensúly, mint egyéni és társadalmi szinten is kívánatos cél elérésének szellemiségében teszem, hiszen a világ időnként szélsőséges változásai⁹ közepette a fennmaradásunk egyik kulcsa az egyensúlyunk megőrzése lehet.

1.2. Az adatok általános jelentőségéről

A szerzői ars poetica körül járásakor a kutatás tárgyának, vagyis az adatoknak a fontosságát is érdemesnek tűnik részletesebben bemutatni. Az adatok szerepének meghatározásával kapcsolatban széles spektrumon mozgó elképzelések között válogathatunk. Az egyik végponton egy talán köznapi elképzelésnek tekinthető „dataista” megközelítéssel,¹⁰ amely az adatok fundamentális szerepét hangsúlyozza. E szerint „az univerzum adatfolyamokból áll és minden jelenség vagy entitás értékét az határozza meg, mennyiben járul hozzá az adatok feldolgozásához.”¹¹ Az elmélet alapján mind mikro, mind makro szinten, tehát az egyénitől a társadalmi működésig minden és mindenki (nem adatvédelmi jogi terminológia szerint) adatfeldolgozóként, illetve adatfeldolgozóként értelmezhető. A másik végponton egyes jogszabályi meghatározások¹² és a szikárabbnak mondható (jog)irodalom képviselőinek álláspontja szerepel, amely az adatok létezését csak, mint digitális állományok bináris kódja tudja elfogadni és kezelni, ezzel egy praktikusabb, de egyúttal szűkebb és merevebb értelmezést követve.

Azt gondolom, hogy az igazság valahol a két véglet között lehet. Az adatok esszenciális tartalmának megragadása egy nagy és ráadásul igencsak interdiszciplináris kihívás, amihez bizonyosan át kell lépni néhány konvencionális határon. Azonban a gyakorlati alkalmazhatóság szempontját, legalábbis a jogtudomány, nem hagyhatja figyelmen kívül. Így a magam részéről az adatok értelmezésének a digitális megjelenésen túl, a pusztán elemzési képességeket lehetővé tevő funkcion felül is látom a helyét,¹³ sőt az ezzel kapcsolatos kiterjedtebb szabályozási szükséglet is azonosíthatónak gondolom. Azonban mind a jogalkotást, mind a saját kutatásomat a realitás által diktált hatókörre tartom célszerűnek szabni, figyelembe véve, hogy a jelenlegi technológiai és társadalmi trendekben az adatok hegemonja a digitális adat, az azon való műveletek fősodorbeli típusa pedig többségében elemzési jellegű.

A bevezetőben az adatfogalom definíciós nehézségein egyelőre túlléphetünk, ennek vizsgálatára egyébként is külön fejezetet szentelek jelen dolgozatban. A jelentőséggel kapcsolatban annyit még azonban érdemes rögzíteni, hogy a digitális adatokon való műveletvégzés által elérhető értékteremtés – ami az adatok jelentőségének egyik kiemelt

⁹ 21. századi léptékkal extrém változások alatt gondolhatunk a COVID-19 járványtól kezdődően, az orosz-ukrán és izraeli háborúkra, vagy a különböző erőforrás alapú (pl. energia, félvezető) és pénzügyi válságokra.

¹⁰ Nézőpont kérdése, hogy tudományos, tudománnyal határos vagy egyenesen tudományos fantasztikumnak tekintjük a szerző műveit, kétségtelen azonban, hogy a gondolatai nagy népszerűségnek örvendenek. A dataizmussal kapcsolatban részletesen ír: Yuval Noah Harari: Homo Deus: A holnap rövid története. Magyar kiadás, Animus Kiadó, 2016.

¹¹ U.o. 316-317 o.

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2022/868 rendelete az európai adatkormányzásról (továbbiakban adatkormányzási rendelet, vagy DGA) által alkotott általános jogi adatfogalom szerint az adatok az aktusok, tények vagy információk digitális megjelenítései

¹³ Természetesen ezzel nem vagyok így egyedül, az Európai Parlament és a Tanácsnak a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló 2016/679 sz. rendelete (továbbiakban: általános adatvédelmi rendelet vagy GDPR) is az adatkezelés fogalma alatt értette mind az automatikus (pl. digitális) és a nem automatikus (pl. analóg) műveleteket, ezzel – még akkor is, ha feltételekhez kötötte – de elismerte a nem digitális adatok jelenlétét és azok jelentőségét.

forrása – a közgondolkodásban viszonylag régóta megjelent, hiszen már 2006-ban rögzítésre került az azóta sokat ismételt frázis, miszerint „az adat az új olaj”.¹⁴ A kijelentés lényegét tekintve az adatok erőforrás jellegére hívja fel a figyelmet akként, hogy az emberi civilizáció technológiai fejlődésére óriási hatást gyakorló fosszilis energiahordozókkal hozza párhuzamba.¹⁵ A hasonlat tehát helyesen állapítja meg a gazdasági, politikai és társadalmi értékfordozó szerepet és egyébként azt is, hogy sem az adat, sem az olaj nem éri el a benne rejlő potenciált valamilyen feldolgozási/finomítási művelet nélkül.¹⁶ Bár a felismerés lényegét nem csorbítja, a párhuzam pontossága gyorsan halványul, amint az adatok egyedi körülményeit is figyelembe vesszük (pl. rivalitás, megújulás kérdései). Az utóbbi évek európai fejleményei alapján azonban már azt is határozottan látjuk, hogy az adatokban rejlő értéket mind az uniós döntéshozók,¹⁷ mind a szakirodalom¹⁸ elismeri, sőt kifejezetten hangsúlyozza. Kétségtelennek tűnik tehát, hogy az adatok jelentőségét szakmai és tudományos érvek is alátámasztják.

1.3. A jog és a technológia kapcsolatáról

Az adatokat a digitalizációval jelenleg fennálló szoros kölcsönhatásuk miatt a technológiától elválasztva tárgyalni helytelennek tűnik. Azonban ahhoz, hogy e kettőt a jelen írásban összehárosíthassuk először a jog és a technológia kapcsolatát kell röviden megalapoznunk, lévén, hogy az adatokra vonatkozó, de jogi kutatás a jelen dolgozat tárgya.

Technológia alatt alapvetően az emberi képességeket javító megoldásokat értjük, ami így magába foglal a tűzgyújtástól kezdve a pattintott késszerű eszközökön és a gőzgépeken keresztül egészen az atombombáig vagy a nagy nyelvi modellekig mindent. A fejlődés az első írásos emlékünknél megjelenése óta eltelt mintegy 5000 év nagy részében lassú, de biztos volt, azonban az elmúlt körülbelül másfél évszázadban meredek gyorsulás tapasztalható. Gondolhatunk a 3D nyomtatásra, virtuális valóságra, dolgok internetéhez tartozó okos eszközökre vagy különösen a mesterséges intelligenciára.¹⁹ Előbbiekből közül bármelyik olyannyira elrugaszkodottnak tűnhetne a 20. századi embernek, mint az első ezredforduló környékén iniciálét formázó ciszterci szerzetesnek a gutenbergi könyvnyomtatás. Nagy eltérést jelent azonban, hogy előbbi esetben az idő különbség évtizedekben, míg utóbbiban évszázadokban mérhető.

A jognak, mint a társadalmi normák egy formájának mindig is fontos szerepe volt a technológia alkalmazásának kérdéseiben, azonban annak a fejlődése (és jelenleg már sebessége is) az, ami az igazi kihívást jelenti. Bár számtalan kölcsönhatás azonosítható a technológia, a jog és a társadalom között, mégis azt mondhatjuk, hogy a jogszabályok a technológiai fejlődés által előidézett társadalmi változás utólagos leképződésekként jelennek meg. Így gyakorlatilag a

¹⁴ Bart Custers, Helena U Vrabec and Michael Friedewald, „Assessing the Legal and Ethical Impact of Data Reuse: Developing a Tool for Data Reuse Impact Assessments (DRIA)”, European Data Protection Law Review (EDPL), 5(3), 2019. 317 o.

¹⁵ Gondoljunk csak a Cambridge Analytica botrányra, aminek a napvilágra kerülése éppen elmúlt tíz éves. Ebben a targetált kampányoktól kezdődően, a Tech-óriások által üzemeltetett közösségi média platformok működési sajátosságain keresztül globális politikai (atomhatalmak nemzetszuverenitását érintő) kérdések is felmerülnek, miközben még mindig *csak* adatok elemzéséről van szó. Részletes beszámoló az ügyről elérhető: The New York Times, Cambridge Analytica and Facebook: The Scandal and the Fallout So Far. <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html>

¹⁶ Eszteri Dániel, „Adatmonopólium és buboréklét”, Országút (Magyar Szemle Alapítvány). Elérhető: <https://orszagut.com/tudomany/adatmonopolium-es-buboreklet-eszteri-daniel-4438>

¹⁷ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az Európa digitális jövőjének megtervezéséről (COM(2020) 67 final) megfogalmazás szerint az adatok által lehetővé tett átalakulás jelentősége „az ipari forradaloméhoz mérhető.”

¹⁸ Például lásd: Wolfgang Kerber, „A new (intellectual) property right for non-personal data? An economic analysis, MAGKS Joint Discussion Paper Series in Economics, No. 37-2016, Philipps-University Marburg, School of Business and Economics, Marburg. 2 o.

¹⁹ Amelynek kapcsolata az adatokkal gyakorlatilag szimbiotikusnak mondható.

technológia az, ami sok esetben determinálja a jog alakulását és nem fordítva.²⁰ A kihívás pedig elsősorban abban áll, hogy a jogalkotás a társadalmi rendet és különböző jogokat, valamint szabadságokat fenntartsa, úgy, hogy a technológiai fejlődés elé ne állítson túlzott akadályokat.²¹ Másként megfogalmazva a jog egy stabil átjárást biztosító *(az egyensúlyi helyzetet fenntartó)* hidat kell képezzen a technológia és a társadalom között, ezáltal megfelelve mindkét rendszer értékeinek egyszerre.²² Ezt az önmagában komoly feladatot tovább árnyalja egyfelől, hogy az egyre gyorsuló fejlődés kevésbé tűri a jogalkotás klasszikusan kimért tempóját. Másfelől fontos az is, hogy a technológiai jog általában, a technológia mindent átható/átjáró jellege miatt, nehezen tudja a specialitás fogódzóit megtalálni és egységes, önálló identitást kreálni magának,²³ ezért sok esetben azonosítható az erre a területre irányuló joganyagnak az általános fragmentáltsága. Ez természetesen érthető, sőt, ha nemcsak a technológia és a jog, hanem a társadalom és a jog közrehatását is elkezdjük felfejteni, akkor olyan tényezők is láthatóvá válnak, mint a „szabályozói foglyulejtettség”, vagyis az a helyzet, amikor a lobbierő a széleskörű jogvédelem helyett szűk érdekek szolgálatát kényszeríti ki a döntéshozóból.²⁴

Végső soron tehát a jog és a technológia egyre szorosabb, de továbbra is rapszodikus kapcsolatát napról napra kell „megélnünk” és ahol lehet a helyes értelmezés megtalálásával az egyéni és a csoportos, valamint a köz- és magánérdekek kedvező egyensúlyát megtalálnunk.

1.4. A kutatott területről

A bevezető alapján tehát az adatok és az adatalapú életviszonyok kerülnek a kutatás fókuszába, abból a célból, hogy a jog által a szabályozásukra tett lépéseket áttekintsük, az egyes elemeket és a közöttük lévő mintázatokat azonosítsuk. Mindezt azért, mert ebben a változásokkal teli világban a technológia és a társadalom közti egyensúlyt a jog eszközeivel helyreállíthatónak és tartósan megőrizhetőnek gondolom. Ehhez azonban mérleget kell vonnunk a múlt eredményei és a jövő lehetőségei között, tisztán és tárgyilagosan megítélve a jelent és a modern, adatalapú társadalmak állapotát. Ehhez számos alapvető és néhány speciális – mostanra konvencióvá alakult – határt kell megkönyékeznünk (talán átlépni), amelyet a következőkben, mint kutatási célkitűzések és kutatási kérdések összegzek.

2. Kutatási célok és kutatási kérdések

2.1. A kutatás célkitűzéseiről

A munkám egyik egész dolgozaton átívelő céljaként *az adatalapú viszonyok egyensúlyát* szolgáló adatjogi megoldások azonosítását, illetve ilyenek hiányában meghatározását tűztem ki. Ennek két szintjét határoltam el.

²⁰ Polyák Gábor, Szőke Gergely László, „Technológiai determinizmus és jogi szabályozás, különös tekintettel az adatvédelmi jog fejlődésére”, In: E-közzszolgáltatfejlesztés. Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, Budapest (2014). 31 o.

²¹ Jól mutatja ezt az ún. Collingridge-dilemma, ami szerint a technológiai fejlődés a korai szakaszában még könnyen befolyásolható, azonban ekkor még nem látjuk előre a következményeket. Míg amikor már világossá válnak a hatások, akkor már túl nehéz vagy költséges megváltoztatni a korábban felvett irányt. Lásd részletesen: Zódi Zsolt, „A Collingridge dilemma működés közben”, Ludovika Egyetemi Kiadó. 2023. Elérhető: <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2023/07/31/a-collingridge-dilemma-mukodes-kozben/>

²² Tóth András, „A technológia szabályozásának jogi kihívásai”, in: Tóth András (szerk.): Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. 27-29 o.

²³ Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Budapest, Gondolat Kiadó, 2018. 67 o.

²⁴ Tóth, 2016. 31 o.

A globális szint: Az Európai Unió technológia- és ezzel együtt adatszuverenitás elérését tűzte ki célul,²⁵ ami alatt olyan szabályokat értünk, amelyek egy (államhoz vagy szupranacionális szervezethez tartozó) adathalmaz feletti rendelkezés, az azon való műveletvézés korlátozását érintik.²⁶ A célkitűzés mögötti motiváció az adatokban rejlő politikai és gazdasági erő megtartására és az európai érdekek és értékek védelmére irányul – indokoltan mondhatnánk – mivel az Unió sem az USA, sem Kína térnyerését nem tudta az elmúlt években sikerrel lekövetni. Jelenleg az európai adatalapú folyamatokat és az azokat körülvevő infrastruktúrát is Európán kívüli hatalmi koncentrációk irányítják,²⁷ a helyzet ellensúlyozását az EU saját adatgazdasági törekvéseit támogató, egyúttal az alapjogokat és európai értékeket figyelembe vevő megoldások szolgálhatják, amelyek kidolgozásához jelen dolgozat eredményei potenciálisan hozzájárulhatnak.

A közösségi szint: A világ adatállományának jelentős részét az államok mellett kevés piaci szereplő (egyes felmerések szerint körülbelül 70 multinacionális vállalat) tartja tényleges hatalmában.²⁸ Az adatok feletti kontroll pedig – mint értékteremtő és allokaló tényező – politikai és gazdasági erő összpontosítását teszi lehetővé. Ezt a folyamatot többféleképpen ismeri az irodalom. A „második elkerítés” (*second enclosure*, ami a 16-18. századi angol politikai-gazdasági folyamatokra utal vissza) jelenségeként²⁹ hivatkozzák, amikor mindenki számára hozzáférhető vagy egy gyengébb érdekérvényesítő képességgel rendelkező fél erőforrását (jelen esetben mondhatnánk az adatát) az erősebb elvonja. „Megfigyelési kapitalizmus” (*surveillance capitalism*) nevet kapta, mikor tömeges adatgyűjtésre és elemzésre alapuló üzleti/ügyviteli modelleken keresztül a gazdasági és társadalmi folyamatok predikciója és manipulációja történik.³⁰ E két elmélet gyakorlatilag fúziójaként jött létre a következő (vissza)fejlődési szakasz, a „techno- vagy adatfeudalizmus”, ami már a teljes dominanciára, úgynevezett digitális hűbéri rendszerre építkezik.³¹ Végző soron mindben a már régóta ismert információs túlhatalom³² (vagy egyensúlytalanság) rémképe, az, ami megjelenik. Ez előrehaladott stádiumaiban alapvető gazdasági, társadalmi és végző soron alkotmányos érdekeket veszélyeztet. Az ilyen tendenciákkal szembeni fellépés földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül, már közösségi szinten is értelmezhető, az enyhítésükre tett lépések pedig indokoltnak tűnnek. Ilyen lépések lehetnek például az adatok akadálymentes áramlását biztosító forgalomszabályozási és a kimenetek biztonságára vonatkozó előírások, valamint azok a rendelkezések, amelyek az adatalapú gazdasági szegmensek nyitottságát és hozzáférhetőségét hivatottak garantálni. Jelen kutatás eredményei – az egyének és kiscsoportok érdekérvényesítési esélyeinek javítását is szem előtt tartva – potenciálisan hozzájárulhatnak ezen szabályozási célok megerősítéséhez.

Összegezve az első célkitűzés az adatalapú viszonyok egyensúlyi helyzetére irányul, annak érdekében, hogy ahol egyensúlytalanság azonosítható, ott az helyreállítható legyen. Egyfelől

²⁵ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az Európa digitális jövőjének megtervezéséről (COM(2020) 67 final)

²⁶ Susan Ariel Aaronson, „What Do We Mean by Data Sovereignty and How Might It Impede Data Sharing?”, Centre for International Governance Innovation (2023). 8 o.

²⁷ Tóth András, „Az Európai Unió (szabályozási) útja a szuverenitás felé az adatalapú gazdaságban”, Európai Tükör, Évf. 24 szám 2. (2021). 28 o.

²⁸ Susan Ariel Aaronson, „Private Firms Want to Control the Data They Collect and Prefer Not to Share It”, Centre for International Governance Innovation (2023). 5 o.

²⁹ James Boyle, „The Second Enclosure Movement and the Construction of the Public Domain” Duke Law School Public Law and Legal Theory Research Paper Series, Research Paper No. 53. 2003.

³⁰ Shoshana Zuboff, „Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization”, Journal of Information Technology (2015) 30, 2015. 75–89 o.

³¹ Carlos Saura García, „Datafeudalism: The Domination of Modern Societies by Big Tech Companies”, Philosophy & Technology (2024) 37:90 <https://doi.org/10.1007/s13347-024-00777-1>

³² Szabó Máté Dániel: Az információs hatalom alkotmányos korlátai. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012.

globálisan, tehát Európa és a világ más hatalmai között, másfelől közösségi szinten az egyének és kiscsoportok között.

A második célkitűzés az elsőnél személyesebb indíttatású. A saját – adatokkal és azokon történő műveletvégzéssel kapcsolatos – tapasztalatom alapján egy nagyon fontos tulajdonság hiányát látom a jelenlegi, területre vonatkozó joganyagban. Ezt *adatjogi tisztánlátásnak* nevezném, ami szoros kapcsolatban áll a fenti helyzetekből adódó esetleges egyensúlyvesztett állapottal is. Azt mondhatjuk, hogy – számos érthető körülmény miatt, mint a fejlődés gyorsasága, a technológiai jog természetes töredezettsége – az adatokra vonatkozó jog egyfajta befejezetlenség érzetét kelti az alkalmazóban. Az látható, hogy némely alapvetőnek mondható kérdés kibontását mintha szándékosan kerülné az európai jogalkotó, amely miatt a jogszabályok körvonalai jól követhető egyenes vonalak helyett amőbához hasonló alaktalanságban szenvednek. Példaként említhető, hogy jelenleg az adat státusza az európai gondolkozásban nem definiált, a DGA és a DA³³ az adatokhoz való hozzáférés és a hozzáférésről való rendelkezés lehetőségeként határozza meg a feleket, illetve a felek jogait és kötelezettségeit. Ennek oka bizonyára sokrétű,³⁴ azonban érdemes megjegyezni, hogy a vonatkozó jogalkotást megelőző EU intézményi kommunikáció törekedett a kérdést eldönteni, azonban azzal egy ponton felhagyott. A dokumentumok alapján az Unió álláspontja egy időben dologi jogi jellegű volt,³⁵ amely még az *adattulajdonhoz* hasonló szófordulatoktól sem volt mentes.³⁶ Ez a határozottságot tükröző (in rem) szemlélet azonban idővel háttérbe szorult, a ténylegesen megalkotott jog pedig egyfajta személyközi struktúrára építkező (in personam) szabályozás irányába mozdult el.

Az óvatosabb megközelítésnek tekinthető hozzáférés-központú modellből eredő tisztánlátás hiányának eredményeként a jog értelmezése és alkalmazása során az a tapasztalás alakul ki, mintha egy sötét teremben néhol halvány, néhol élénk fényű zseblámpákkal próbálnánk egy bonyolult kirakós darabjait megtalálni és összeilleszteni. A probléma így az, hogy a zseblámpák adott pontokra irányuló fénye kétségtelenül hasznos, azonban a pontok közötti magasabb rendű összefüggések megvilágítása nélkül az előrehaladás bizonytalan, a kimenetele pedig kétséges. Ennek természetesen oka lehet a korábban említett foglyulejtettség, ami ellen jelen dolgozat megírásával semmit nem lehet tenni. Azonban van arra is lehetőség, hogy találhatunk egy hiányzó jogalkotási láncszemet, egy (vagy több) szabályozási hiányterületet, aminek a megléte esetén ez a diszfunkcionalitás – a jogalkotói óvatosságra okot adó aggályok figyelembe vétele mellett is – orvoslásra kerülhet. Ez a hiányzó láncszem egyfajta adatjogi fundamentumként (vagyis a terembei villanykapcsolóként) képzelhető el és a szerepe elsődlegesen az lenne, hogy alapot teremtsen az egyéb, speciálisabb jogi előírások hatékony működéséhez (vagyis a kirakós darabjainak összekapcsolódásához).

Összegezve a második célkitűzésem az adatjog jelenlegi állapotának feltárása, a diszfunkcionalitás kiváltó okának azonosítása és lehetőség szerinti megszüntetése, ezáltal az adatjogi tisztánlátás elérése.

³³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról (adatrendelet, DA)

³⁴ Gondolhatunk a folyamatok elnehezítésétől, az adatok áramlásának aránytalan akadályozásától való félelemre vagy akár a lobbierő befolyására.

³⁵ Ezt a megközelítést elsődlegesen az un. „Data Producer’s Right” bevezetése képviselte, aminek a gépi úton előállított adatok létrehozásának, terjesztésének és kereskedelmi hasznosításának ösztönzése volt a célja. A jogalkotói álláspont változásával azonban ez a törekvés nem valósult meg. Lásd részletesen: Dev Saif Gangjee, „The Data Producer’s Right: An Instructive Obituary”, in Ernest Lim, Phillip Morgan (szerk.): *The Cambridge Handbook of Private Law and Artificial Intelligence*. Cambridge University Press, 2022.

³⁶ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának az Európai digitális egységes piaci stratégiáról, COM(2015) 192 final, melléklet: A digitális egységes piac megvalósításának ütemterve

2.2. A kutatási kérdésekről

A fenti két kutatási célkitűzés elérésére az alábbi kutatási kérdések megválaszolása szolgál.

1. Az adatok jog általi pontosabb megragadhatósága érdekében milyen lényeges szempontokat érdemes figyelembe venni?
2. Hogyan definiálhatjuk az európai adatjogot, milyen mozdatóelvek és elhatárolási pontok azonosíthatók az egyes elemei között az adatalapú életviszonyok vizsgálatának tükrében?
3. Milyen alterületekre bontható az adatjog és azoknak milyen főbb jellegzetességei vannak?
4. Az adatalapú működés szempontjából milyen általános hiányosságok azonosíthatók a vonatkozó joganyaggal kapcsolatban?
5. A feltárt hiányosságok alapján milyen javaslatok tehetők?

3. Kutatásmódszertan

A terület kutatásának tétje úgy vélem nem kisebb, mint korunk egyik kiemelt gazdasági és társadalmi jelenségének meghatározására, valamint a technológia és a jog kapcsolatának összehangolására tett kísérlet. Kutatóként a társadalmi felelősségvállalás érzése mellett mindinkább foglalkoztat – ahogyan talán másokat is az idő múlásával és az élet nagy eseményeinek gyarapodásával – egy kérdés: vajon az utókor miként fogja megítélni a munkámat?

Belátom, hogy a kutatás a gyakorlat nagyon is valós kérdéseire – jelen dolgozat keretei között – csak elméleti választ adhat. Így a munkám alapos elvégzéséhez a Hans Kelsen féle „*sein*” vagyis a „mi van” kutatásán túl a „*sollen*”, tehát a „mi kell” területére is szükséges kilépnem. Azonban ezt sem tehetem könnyelműen, hiszen a jog a megjelenésétől kénytelen saját létét igazolni, ehhez igazodva az én munkám sem lehet a légüres térnek címzett, önmagáért való iromány.

3.1. A módszertanról általában

A *sein* kutatásához a már létező és tervezett jogot, az arra vonatkozó szakirodalmat és döntéshozói kísérő dokumentációt, valamint a bírósági/hatósági gyakorlatot használom fel. A módszereket tekintve a nyelvtani, a logikai, a rendszertani, a történeti és teleologikus megközelítést is alkalmazom. A *sollen* esetében egyfelől a stabil elméleti alapozáshoz hasonló tárgyú és célzatú szakirodalmi és egyéb forrásokat vizsgálom. Másfelől saját megoldásokat is keresek a felmerülő kérdések megválaszolására, a következtetéseket az indukció, dedukció és szillogizmus eszköztárára alapozva igyekszem létrehozni. A dolgozat hipotetikus elemeit *gondolatkísérletek* formájában alkotom meg, végig haladva a felmerülő szabályozási lehetőségeken és azok potenciális következményein. A kísérletek – természetükből adódó feltételezésekkel átszőtt – útvesztőjében nagy metodológiai kihívás a *kell* és a *kellhet* vékony, de annál fontosabb határának meghúzása, vagyis a szükségtelen *többlet* bevezetésének kerülése. Így az elméleti vizsgálódásom és következtetésem tárgyának és hatókörének meghatározásakor is célzatosan (Ockham borotvájával a kezemben), a gyakorlati hasznosíthatóság eszméje által vezérelve igyekszem eljárni.

A módszertan gondolatkísérleti komponensét saját és szakmai környezetem tapasztalataival egészítem ki. Az adatvédelem alkalmazásának területén közel egy évtizedes rutinnal rendelkezem, tanácsadóként számos piaci szegmens, illetve magán- és közszervezet működését ismertem meg, a benne dolgozók igényeivel és aggályaival együtt. Egyetemi kutatóként olyan kutatási és tudástranszfer projektekben vettem részt, amelyek által a tanácsadói látóteremet számottevően bővíteni tudtam. Az adathasznosítás tekintetében Magyarország első –

Adatkormányzási rendelet³⁷ szerinti – semleges adatközvetítő szolgáltatójának társalapítójaként és ügyvezetőjeként az európai adatgazdaság jelen állapotáról egészen közeli és gyakorlati információkkal rendelkezem. Végezetül különösen hasznosnak találtam a „*Data Intermediaries Alliance*” tudományos bizottságában betöltött szerepemet, amin keresztül naprakész ismereteket tudtam szerezni a többi EU tagállam szereplőinek a területen szerzett tapasztalatairól.

3.2. Az értekezés kutatási módszerinek megvalósításáról

1. Az adatok jog általi megragadhatóságához megfelelő távolságból kell indítani a kutatási folyamatot és olyan jogon kívüli (ismeretelméleti, filozófiai, technológiai) kitekintést kell eszközölni, ami a későbbi jogelméleti vizsgálódásokhoz megfelelő alapot tud biztosítani (2. fejezet). Ez alapvetően az adatfogalom-alkotás (szemiotikán alapuló) kísérleteiben nyilvánul meg, amelynél deduktív módszerrel az általánosan tudott vagy ismert törvényszerűségekből kiindulva törekszem az adatok egyedi ismérveinek feltárására, a jog számára értelmezhető alaptulajdonságainak rendszerbe szedett bemutatására. Az adatok ismérveinek és tulajdonságcsoportjainak összeállításával, valamint az elméleti létrejövétel folyamatának végig követésével megvalósuló eredmények adhatják többek között a jogi minőség és a jogosulti kör kijelölésének elvi alapját. A 2. fejezetben az adatjog jelen állapotának értékeléséhez szükséges (technológiai és jogi) adatfogalmak összegzően, leíró-elemző módszerrel kerülnek áttekintésre az absztrakt adatfogalom szintaktikai és szemantikai rétegeinek vizsgálata keretében. Mivel az adatokhoz való értékrendelés számos kérdést vet fel a jelenlegi tudományos diskurzusban, az értékesség mibenlétének áttekintő vizsgálatára is sor kerül itt, ami kiindulópontként szolgál a monetizáció alkotmányos és magánjogi kérdéseinek, valamint az adatok polgári jogi megítélésének megválaszolásához.
2. Az európai adatjog létének kérdése alapvető fontosságú a terület vizsgálatához (3. fejezet). A vonatkozó hatályos joganyag kiterjedtsége és kora lehetővé teszi az érdemi vizsgálatot, így célszerűnek mutatkozik egy rövid történeti kitekintést tenni a terület vonatkozásában ahhoz, hogy a szabályozott életviszonyok (és alakulásuk) jól láthatók legyenek. Az adatjog létezésének lehetőségét és szükségességét, a joganyag csoportosítási lehetőségeit induktív módon, a létező és megfigyelhető jogi aktusokon és kinyilvánított jogpolitikai célkitűzéseken keresztül vizsgálom. Ezzel a későbbi kutatási lépések kereteit és dogmatikai megalapozását kísérlem meg, egyúttal a fókuszpontként szolgáló hiányosságok (és az azokra tett javaslatok) vizsgálati spektrumát is ezzel tudom kijelölni. A 3. fejezetben a területen tapasztalható, az adatokkal kapcsolatos döntéssel és azok értékének (főként pénzben kifejezhető formában történő) kiosztásával kapcsolatos jogelméleti disszonanciát is vizsgálom, mivel annak megoldatlansága úgy gondolom a gyakorlat számára aránytalan zavart okoz. A szillogizmus módszerével megkísérlem a tényleges élethelyzetek alapján levonni a háttérben működő szabályszerű tendenciára (értékegyenlőségi elv) vonatkozó következtetést és annak működési sajátosságait elméleti síkon feltárni. Ezzel az adatalapú életviszonyok – és így az adatjogi szabályozás – mögötti mozgatóerőt igyekszem azonosítani azért, hogy a jelenlegi állapot helyesen értelmezhető, a jövőbeni események nagyobb valószínűséggel megbecsülhetők lehessenek. Az azonosított szabályszerűséget igyekszem alkotmányjogi és magánjogi kontextusba helyezni, annak érdekében, hogy annak elfogadhatósága (jog általi elismerése) egyáltalán lehetséges-e.
3. Az adatjog alterületeinek részletes, de lege lata vizsgálatára van szükség a jelenlegi állapot megítéléséhez és így a hiányterületek későbbi azonosításához (4. fejezet) A 3. fejezet klasszifikációs lehetőségeit (jogdogmatikai és pragmatikus) alapul véve az alterületeket

³⁷ DGA III. fejezet

általában és az oda vonható jogi aktusokat, jellegadó tulajdonságaik alapján leírom, elemzem és értékelem. Ennek az alapvető célja, hogy a közös vonásokat és az eltéréseket is ki tudjam emelni, ezzel egy általános körképet biztosítva a hatályos helyzetről. A jogszabályokat nyelvtani és rendszertani szempontból is vizsgálom annak érdekében, hogy egy közös következtetési alapot hozzak létre a teleologikus módszerrel történő kiegészítéshez. Fontos ugyanis annak legalább közelítő megítélése, hogy mi lehetett az elérni kívánt cél a jogi normák megalkotásakor, hiszen ennek tovább gondolása által lehetséges a hiányterületek orvoslására megfelelő javaslatokat tenni.

4. A jelent és a jövőt átkötő 5. fejezet kimondott célja a dolgozat addig a pontig elért eredményeinek szintetizációja, a „sein” tényleges és a „sollen” lehetséges irányainak felvázolása és értékelése. Ezt egy hipotetikus kontextus-elemzési technikán keresztül végzem el, aminek az eredményeként az adatjog hiányterületeinek azonosíthatósága fog eredményeim szerint előállni.
5. A feltárt hiányosságok vonatkozásában, a felvetett problémákat esetlegesen orvosolni képes, javaslatokat fogalmazok meg (6. fejezet). Ezek tekinthetők de lege ferenda javaslatoknak, azonban azok egy része akár piaci önszabályozó eszközökön (pl. szabványokon) keresztül történő megvalósítással is elérheti a vélelmezett jogpolitikai célokat. A javaslatok a kutatási célkitűzések által előrevetített helyzetekre kívánnak reagálni, vagyis fontos szempont, hogy azok az EU értékekkel és célokkal egy irányban, a gazdasági, jogi, technológiai és társadalmi érdekek egyensúlyának megőrzésére képes módon, az adatjogi tisztánlátást megvalósítva működjenek.

4. A kutatási célok elérésének vizsgálata

A kutatási eredmények alapján vizsgáljuk meg mennyiben sikerült megvalósítani a célkitűzéseket.

1. Az adatok jog általi megragadhatósága érdekében milyen lényeges szempontokat érdemes figyelembe venni?

Az első szempont az adatok absztrakt fogalma, amit a DIKW piramis újragondolásával hoztunk létre. A második az absztrakt fogalmon alapuló, adatok létrejöttének elméleti folyamata, a harmadik az adatok öt ismérve, a negyedik az öt tulajdonságcsoportha, az ötödik pedig az adatfogalmak szemiotikus (szintaktikai és szemantikai rétegződésű) rendszerelmélete.

A 2. fejezet kutatásai az adatok elemi szintű tulajdonságainak vizsgálatára irányultak, a fogalom-alkotás és a rendszerezés kísérletei által széles látóteret voltunk képesek létrehozni a későbbi kutatások megalapozásához. A kognitív folyamatban betöltött alapvető eszköz és közvetítő közeg szerepe az adatoknak megmutatta azok megkerülhetetlenségét, ezáltal a szabályozás fundamentális szemléletének szükségességét. Az ismérveken és tulajdonságcsoporthokon keresztül az egyes területek, mind a jelenlegi szabályok értelmezésében, mind a jövőbeli lehetőségek kereteinek kijelölésében hasznosnak bizonyultak, az adatok magánjogi megítélése például ezek nélkül nem lett volna lehetséges. Az adatok létrejövételének elméleti folyamata továbbá számos ponton támogatta a jogelméleti okfejtéseket, például e nélkül az adatjogi jogosultságot kijelölő kapcsolótényezők nem lettek volna létrehozhatók. A monetizáció értékeléséhez az adatok értékességi szempontú vizsgálata adott elméleti alapot.

2. Hogyan definiálhatjuk az európai adatjogot, milyen mozgatóelvek és elhatárolási pontok azonosíthatók az egyes elemei között az adatalapú életviszonyok vizsgálatának tükrében?

Az adatjog létének vizsgálatával kapcsolatban arra jutottunk, hogy annak feltételei adottak, a szüksége pedig azonosítható. Dogmatikailag azt, mint új jogterület tudtuk leginkább elképzelni.

Az adatjog kétféle osztályozását végeztük el a 3. fejezetben, amelyeket egymást kiegészítve értelmeztük. Jogdogmatikai szempontból horizontális (ágazatfüggetlen), vertikális (ágazati) és kompozit (adatjogon kívüli adatjogi) területekre bontottuk, amelyekben természetes széthúzást és azzal szemben ható adatjogi konvergenciát, mint összetartó erőt határoztunk meg. Pragmatikus klasszifikáció által a védelem és használat területeire osztottuk az adatjogot. A védelem az adatokon való műveletvédelem korlátozásokkal történő keretezésére, irányítására (a hogyan jogaként) szolgál, míg a használat az adatokra vonatkozó részletszabályokat (a mit, mikor, miért, meddig stb.) tartalmazza. A használatot felhasználásra és hasznosításra osztottuk tovább. Előbbi esetében az adatok a mindennapi működéssel kapcsolatos eszközként, míg utóbbinál azok az innovációval összefüggő erőforrásokként foghatók fel. Ezekkel kapcsolatban konkrét szerepköröket is azonosítani tudtunk, így az adatok a védelemben, mint a védelem tárgya, a hasznosításban, mint monetizált erőforrás, a felhasználásban pedig társadalmi csereeszköz jelennek meg.

Az alterületek meghatározásával a jelenlegi jogszabályi környezetet jobban át tudtuk tekinteni, azt jogelméleti és gyakorlati aspektusokból is meg tudtuk közelíteni. A szabályanyag kiterjedtségének ilyen vizsgálatával megteremtődött a lehetőség későbbi elemzésére és ezáltal a hiányosságok azonosítására, illetve korrekciós javaslatok megfogalmazására.

Az adatokhoz való értékrendelés problémakörét (un. adatvalorizációs zavar) is vizsgáltuk, ami során az értékegyenlőségi elvet azonosítottuk, mint egy nem deklarált, háttérben működő szabályszerűen érvényesülő tendenciát (mozgatóelvet). Ezzel tartottuk magyarázhatónak, hogy miért van, hogy egyes esetekben az adatok felett rendelkezni lehet, míg máskor nem, illetve ez adta meg a választ az adatok pénzben kifejezhetőségének ellentmondásaira. Az elv a cél szerinti szükségesség és arányosság vizsgálatán és a megfelelő érdekeltég egyensúlyának igazolásán keresztül működik. A kiindulópontja, hogy a társadalom azokat a folyamatokat favorizálja, amelyek értékegyenlők. Az elv az adatok használatára irányuló területeken érvényesül és mind személyes, mind nem személyes adatok esetén alkalmazható.

Az értékegyenlőségi elv segítségével jobban elhelyezhetők az egyes adatalapú folyamatok az adatjogi spektrumon, valamint a szabályozási igény (helye és ideje) is talán könnyebben megragadható. Az elv mind a jelenlegi rendelkezések értelmezéséhez és értékeléséhez, mind a jövőbeli jogra tett javaslatok megfogalmazásához felhasználásra került.

3. Milyen alterületekre bontható az adatjog és azoknak milyen főbb jellegzetességei vannak?

Az egyes területek 4. fejezetbeli de lege lata elemzésével kapcsolatban az alábbi jellegzetességekre jutottunk:

- A védelem jogának jellegadó elemei alapvetően a személyes adatok védelméből és az információbiztonság szabályanyagából állnak. A jelentősége és szabályozási megoldásainak a tekintetében is a GDPR mellett a CRA horizontális szabályai emelhetők ki. Az összes vizsgált joganyag vonatkozásában számos hasonló megközelítés azonosítható, amelyek így az adatjogi összetartás (konvergencia) alkotóelemei lehetnek. Ilyenek például a kockázat-arányos védelem, a kockázatértékelés és -kezelés fontossága, a jelentéstételi kötelezettség és eseménykezelés (pl. incidensek), a by design és by default szemléletek, az egységességre törekvő harmonizált (szinergikus) szabályok, az alkalmazói és

felhasználói tudatosság növelésének fontossága, valamint az ex ante jogszerűségi szabályok erősödése.

- Az adat használatának ernyő fogalma alatti adatfelhasználással kapcsolatban azt mondtuk, hogy az bármi lehet, ha kellően magas fokú értékegyenlőséget mutat (ellenkező esetben már hasznosításról vagy végső esetben jogellenességről beszélünk). A felhasználás joga jellemzően kompozit adatjogi előírásokban testesül meg, amelyek az adatok kezelésének alapvető paramétereit adják. Ilyen a konkrét adatkezelési cél, adatkör vagy megőrzési idő meghatározása. A felhasználás kevésbé explicit oldalához az ágazati jog által kinyilvánított célok, illetve lehetőségek megvalósítása érdekében végzett adatkezelések tartoznak, amelyeknek azonban a részleteit nem adja meg a joganyag, ezért azt általános adatjogi jogelvek mentén kell az adatkezelőnek meghatároznia. Léteznek a felhasználáshoz tartozó, de felhasználási jog által egyáltalán nem szabályozott területek, amelyeknek egyetlen közös jellemzője, hogy nem létezik rájuk vonatkozóan valamilyen kifejezett tiltás. Ezeknek ilyenformán keretet nem a felhasználás, hanem a védelem összetartó-hatású rendelkezései adnak (pl. alapelvek, jogalapok stb.).
- Az adathasznosítás joga az elmúlt években indult nagyarányú fejlődésnek és bővülésnek. A hasznosítás horizontális tartományában olyan nagy horderejű aktusok találhatók, mint a DGA és a DA. A vertikális terület anyagának a kidolgozása a közös adatterekre vonatkozó jogi aktusokkal még csak most kezdődik, az EHDS rendelettel és FIDAR javaslattal. A hasznosítás jogának közös vonásai az adathordozhatóság fontosságának hangsúlyozása, az átláthatóságot és használhatóságot (adatformátumon keresztül) támogató intézkedések bevezetése, a by design és a by default szemlélet védelemből való átemelése, a díjazásra (monetizációra) vonatkozó előírások alapszintű meghatározása, a célmeghatározás szerepének hasznosításba való átmentése, a hasznosítás korlátozhatóságának kimondása, valamint az anonimizáció és álnevesítés szerepének megjelölése és a hozzáférés engedést megelőző szakaszban való elhelyezése. Fontos továbbá a jogi személyekre és nem személyes adatokra vonatkozó hasznosítási és védelmi szabályok úttörő bevezetése és a szektorális szabályozás előtérbe helyezése.

4. Az adatalapú működés szempontjából milyen általános hiányosságok azonosíthatók a vonatkozó joganyaggal kapcsolatban?

Az 5. fejezetben az adatjog jelenének (sein) és lehetséges jövőjének (sollen) vizsgálata érdekében annak erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és fenyegetéseit vizsgáltuk. A SWOT analízis alapján azonosítottuk a jelenlegi adatjogi rendszer legfontosabb hiányosságait (diszfunkcionalitásának forrását). Az adatjogi viszonyok egyensúlya érdekében az adatokra vonatkozó joganyag alapjainak befejezésére lenne szükség, ehhez elengedhetetlen első lépés az adatok magánjogi megítélésének tisztázása, valamint az adatjogi szisztéma dogmatikai alapjainak egyértelmű rögzítése. Szükség lenne továbbá egy minden adatkategóriára kiterjedő adatjogi jogosultsági és szerződéses rendszerre azért, hogy az adatok szabad áramlása mellett a jog- és forgalombiztonság is megvalósítható legyen. További horizontális minimum-előírásokra is szükség lehet – különösen a nem személyes magánadatok esetén – az adatjogi tisztánlátás érdekében.

5. A feltárt hiányosságok alapján milyen javaslatok tehetők?

A 6. fejezetben a feltárt hiányosságok vonatkozásában, a gyakorlat által felvetett problémákat esetlegesen orvosolni képes, javaslatokat fogalmaztam meg. Az adatok magánjogi megítélésével kapcsolatban a legjobban alkalmazható megoldásnak az tűnt, ha azokat, mint

immateriális vagyontárgyakat kezelni. Az EU jog szempontjából az adatok polgári jogi értelemben vett dologként való felfogása nem bizonyult alkalmazhatónak.

A horizontális adatjog teljessé tétele érdekében egy relációs jogosultsági rendszer bevezetésének lehetőségét vázoltam fel, amit, mint részjogosítványok (kvázi-tulajdonhoz hasonló) csokraként lehet elképzelni. Ennek az egyes elemei aszerint aktivizálódhatnak, ahogy az adatkezelés az értékegyenlőségi elv által felállított görbén halad. A jogosultat kapcsolótényezők jelölnék ki. Az első kapcsolótényező, hogy *kire/mire vonatkozik az adat*, a második, hogy *ki hozta létre az adatot*. Az alkalmazhatósághoz kétféle jogosulti típust határoztam meg. Az elsődleges jogosult az, aki eredeti módon szerzett. Ez személyes adatok esetén az érintett, nem személyes adatok esetén az adat létrehozója. A másodlagos jogosult, aki származékos módon szerzett. Ilyen például személyes adat esetén az adat létrehozója, illetve bármilyen adat esetén a felhatalmazással rendelkező adathasználó.

A relációs jogosultság tartalma (részjogosítványai) lehetne az adat hatalomban tartásának (tényleges vagy potenciális műveletvégzés) joga, a használat (célzatos felhasználás és hasznosítás) joga, a hasznok szedésének joga, a rendelkezési jog és a jogvédelemhez való jog (elsődleges/másodlagos jogvédelem és adatforrásvédelem).

Az adatjogi szerződés tipizálására is sor került. Ezek között az adattovábbítási szerződéseket, az adatfeldolgozói szerződéseket, az adatvegyítési vagy adategyesítési szerződéseket, a bizalmi adatkezelési szerződéseket és az adatközvetítői szerződéseket különböztettük meg.

A horizontális minimumszabályok lehetőségei között a közös fogalomrendszert, az adatjogi felhatalmazásokat, az adatforrásvédelem minimumszabályait és az értékegyenlőség vizsgálatára irányuló mechanizmusokat jelöltük, mint szabályozási lehetőségek.

➤ *A kutatási kérdésekre adott válaszok értékelése*

A kutatási kérdések megválaszolása lehetővé vált jelen dolgozat kutatásai alapján. A jelenleg látható tripoláris elrendezésű, globális adatalapú viszonyok egyensúlyvesztett helyzetén azt gondolom segíthet az erősebb, de az egyének és piaci szereplők autonómiájára fókuszáló jogalkotás. Az értékegyenlőségi elv elismerése, az adat magánjogi megítélésének tisztázása, a relációs jogviszonyok és az adatjogi szerződések tipológiájának rögzítése, valamint a horizontális szabályok minimumelőírásainak bevezetése a célkitűzés eléréséhez hozzájárulhat.

Az adatjog jelenének vizsgálata által azonosított hiányosságokból eredő diszfunkcionalitás orvosolható lehet a fentebb vázolt (vagy ahhoz hasonló módon) teljesebb horizontális adatjogi állapot elérése által. Az adatjogi tisztánlátással kapcsolatban, jelen dolgozat alapján, azt is gondolom, hogy a vertikális jogalkotási irányok (EU adatterek) megfelelőek, azonban a horizontális szabályok egyszerűsítésére és egyúttal lezárására van szükség, ahhoz, hogy ezek a speciálisabb előírások érvényesülni tudjanak. Ezt egy generális, a GDPR párját alkotó jogalkotással lehetne megvalósítani, ami egyúttal az FFPDR és a DA megoldásait egészíthetné ki (válthatná le). Mivel igyekeztem a gyakorlati kívánalmakat a lehető legjobban figyelembe venni, ezért jogalkotás hiányában a javaslatok részben vagy egészben egy alulról szerveződő, piaci önszabályozás keretében is megvalósulhatnak, bár vélelmezhetően alacsonyabb hatásfok mellett.

Felmerülhet – figyelembe véve a jelenleg felerősödő igényt a joganyag egyszerűsítésére – hogy a hiányterületek orvoslására szolgáló javaslatok hogyan segítik a tisztánlátást, illetve miért lehetséges, hogy ezeknek a bevezetése nem eredményez további jogalkalmazási zavarokat. A megalapozott válasz megadásához természetesen a javaslatok tényleges gyakorlati alkalmazására – és az alkalmazás eredményeinek visszamérésére – lenne szükség, azonban néhány elméleti megállapítás tehető a helyzet – álláspontom szerinti – tisztázására.

1. Meglátásom szerint a GDPR jelenlegi szabályai mellett is lehetséges az akadálymentes adathasználat. Az aggályok sokkal inkább az alkalmazás mikéntjében (elsősorban merevségében) rejlenek. A védelem szabályanyagát a használat mellett mellérendelten kellene értelmezni, nem pedig azt megelőzően. Ekként az adatok szabad áramlása – az értékek egyenlősége esetén – versenyképesen megvalósulhat.
2. Szűken véve a felhasználás kompozit joga fokozatosan és szervesen adaptálódik jelenleg is a védelem *hogyanjához*, e tekintetben azt gondolom, hogy további jog megalkotására nincs szükség, mindössze időt kell adni ahhoz, hogy az egyes jogrendszerekben a változás teljesen beérhessen.
3. A használat nagyegésze és így különösen a hasznosítás tekintetében merül fel szabályozási szükséghelyzet. Ahogyan fentebb említettem jelen dolgozat de lege ferenda javaslatainak kodifikációja a GDPR mellett, azzal párhuzamosan alkalmazandó új aktus létrehozását igényelné ahhoz, hogy teljeskörűen kifejthesse a hatását. Ezt azonban körültekintő, de kellő mértékű dereguláció kíséretében tartom megvalósíthatónak. Ebben az új kódexben kerülhet elhelyezésre a közös fogalomrendszer (magánjogi fele), a relációs jog, a kötelekre vonatkozó (tagállami magánjogba aránytalan beavatkozást nem jelentő) keretszabályok, valamint a horizontális minimumszabályok. Ezek mellett azonban ebbe az új kódexbe konszolidálhatók a már meglévő horizontális joganyag olyan eredményei, amelyek az új adatjogi paradigmával jól képesek együttműködni. Így a deregulált PSI irányelv, a DGA és a DA (horizontális) rendelkezéseit az új kódexbe olvaszthatónak gondolom, amely rendszertanilag az FFNPDR helyébe léphetne. A DA inkább vertikális tartományhoz tartozó elemei azonban úgy vélem hatályon kívül helyezhetők, mivel bár az IoT terület különösen fontos, de önálló szabályanyagot ebben a konstrukcióban nem igényel (azt az új előírások alapvető szinten lennének képesek más területekkel együtt kezelni). Ebben a konstrukcióban tehát kettő horizontális aktusra lenne szükség, a GDPR-a és az új (konszolidált) adatjogi kódexre. Ezek mellett a kibontakozó vertikális jog (mint EHDS) a főbb ágazatokhoz igazodóan fokozatosan fejlődhetne ki, azzal, hogy az alapvető viszonyrendszereket már nem kell önmagának meghatároznia. Fontos, hogy a javaslatok a szintén adatjoghoz sorolt információbiztonság területét (pl. CRA, CSA, DORA) nem érintik.
4. A tisztánlátás viszonylatában a konszolidált kódex megalkotását azért gondolom célravezetőbbnek, mert – bár a megalkotása kétségtelenül hatalmas kihívás lenne a számos eltérő igényű érdekelt fél miatt – egy alapvető, strukturális alapkőként működhetne. Akárcsak egy polgári törvénykönyv, fundamentális jogokat és kötelezettségeket alapíthat a jogalanyok számára, amelyek onnantól a piaci működés mechanizmusaiba épülhetnek. Ezt a helyzetet alulról szerveződő megoldásnak gondolom, tekintve, hogy a társadalmi elfogadottsága esetén, maguk a természetes és jogi személyek lennének azok, akik a betartását és betartatását elvégzik (egy erre a célra szolgáló intézményrendszeren keresztül). Ezzel szemben a jelenlegi állapotot felülről irányítottként látom. A digitális jogalkotás jelentős része az adatkezelőkre megállapított kötelezettségekkel próbálja ugyanezt a célt elérni, anélkül azonban, hogy más szereplőknek megfelelő alternatívát kínálna. Azt gondolom, hogy a nagy adatkezelők túlszabályozása mellett/helyett, az érintetteket és egyéb adatbirtokos és adathasználó szereplőket kellene támogatni a jogaik védelmében, illetve a piacra lépési lehetőségeik realizálásában. Ezáltal egy, a nagy adatkezelők aggályos gyakorlata mellett létező minőségi alternatíva jelenhet meg, amely magával hozhatja az adatgazdaság európai modelljének beteljesülését.
5. A kutatási eredmények által kialakított és jelen dolgozatban képviselt álláspont tehát egyértelmű állásfoglalásnak tekinthető a jelenleg is folyó jogpolitikai és jogtudományi vitában az adatok feletti jogosultságok létének és szükségességének vonatkozásában.

Ahogy látható – bár nem volt mindig így – jelenleg az uniós jogalkotói és jelentős szakirodalmi álláspontok is a hozzáférés alapú rendszer mellett tették le a voksukat. A jelen dolgozat által felépített adatjogi paradigma ezzel valamelyest szembe helyezkedik, azzal, hogy a jogosultság létesítésének szüksége mellett érvel. A korábban leírtaknak megfelelően az ezzel kapcsolatos álláspontom tételmondata, hogy amennyiben a jogosultság-kiosztás nem valósul meg akkor félő, hogy *az azzal arányban fog megtörténni, amilyen arányban az egyik (erősebb pozícióban lévő) fél képes kizárni a másikat az (erőforrás) használatából.* Ennek alátámasztására a javaslatokat a szakirodalomban felmerülő aggályokkal³⁸ az alábbiak szerint ütköztethetjük. Ez alapján – példálózó jelleggel – nincs szükség kizárólagos jogokra az adatok tekintetében, mert:

- akadályozná a vállalkozás szabadságát,
- információs monopóliumok kialakulásához vezet,
- a szabályozni kívánt terület rendezhető a tranzakciók során a felek között,
- gyakorlati problémákat vet fel, mint az adatfogalom meghatározása, a jogosultságok részleteinek kialakítása,
- jogbizonytalansághoz vezet,
- a tisztességes eljárás és a szabad verseny megkövetelése elégséges eszközök.

A fenti szakirodalmi érvek a mai napig megőrizték aktualitásukat és mind a tudományos, mind a jogalkotói szereplők számára figyelembe veendőek. Ezek alapján a dolgozat által felépített adatjogi paradigma megfelelőségére az alábbi érveket hozhatjuk.

- Egy megfelelően felépített jogosultsági rendszer a már kialakult adatmonopóliumok vállalkozásának szabadságát akadályozná, míg mindenki másét erősítené.
- A terület szabályozható volt és mindig is az lesz a felek közötti viszonylatban. Az inter partes megoldásoktól önmagukban azonban a monopol – de legalábbis erőfölényes – vállalkozások pozíciójának megrendülése nem várható.
- A gyakorlati problémák nagyon is valós aggályok, amelyekre a jelen dolgozatban törekedtem megoldást találni. Ezért az adatfogalommal és a jogosultság részleteivel hosszasan foglalkoztam.
- A jogbizonytalan helyzet egyfelől jelenleg is létezik. A nagy adatkezelők adatalapú műveleteinek átláthatósága csekély, a piacra belépők pedig kiszolgáltatottak a különböző önszabályozó eszközöknek, amelyek szinte normatív jelleggel rendelkeznek (akár egy ÁSZF-re, akár egy platform kódjára, mint szabályozó erőre gondolunk³⁹). Másfelől kétségtelen, hogy egy olyan nagy horderejű változás, mint az adatjogi jogosultság bevezetése átmenetileg további zavarokhoz vezethet. Ennek azonban a hirtelen kilengést követő egyensúlyi helyzetben enyhülnie kell és hosszú távon kedvezőbb feltételeket biztosíthatna, mint a jelenlegi.
- A tisztességes eljárás és a szabadverseny fenntartása nélkülözhetetlen feltételek, amiket az adatjogi rendszernek is meg kell valósítania a versenyjoggal és fogyasztóvédelmi joggal egyetemben. Ez azonban nem jelenti, hogy egyéb szabályok ne létezhetnének, például a tisztességeség követelménye a legtöbb jogágban megjelenik, de azt a szabályozási hatókörükben meg is haladják.

³⁸ Josef Drexler, Reto M. Hilty, Luc Desauternes, Franziska Greiner, Daria Kim, Heiko Richter, Gintarė Surblytė and Klaus Wiedemann, „Data Ownership and Access to Data” Position Statement of the Max Planck Institute For Innovation and Competition of 16 August 2016 On the Current European Debate. Max Planck Institute for Innovation and Competition Research Paper No. 16-10.

³⁹ A kód szabályozó erejével kapcsolatban lásd részletesen: Lawrence Lessig: Code Version 2.0. New York, Basic Books, 2006.

Zárásképpen azt gondolom, hogy a dolgozat által képviselt álláspont nem jelent se többet se kevesebbet, mint amit más területeken (pl. polgári jog) már megszokottnak tekintünk. Belátható, hogy 1789-ben, a francia forradalom idején, Párizsban jogot alkotni sem volt könnyebb, mint ma az adatjog területén biztos alapokat teremteni. Azonban a magántulajdon sérthetlensége, a szerződési szabadság elve, és a rendi társadalmi berendezkedés felszámolása olyan jogintézmények, amelyek mindmáig meghatározzák jogrendszerünket. Az adatjog jelenlegi kihívásai – a jogosultsági viszonyok rendezetlensége, a szerződéses kapcsolatok jogi kereteinek tisztázatlansága, vagy éppen a „digitális feudalizmus” megjelenésének veszélye – mind arra figyelmeztetnek, hogy ismét egy jogi és gondolkodásbeli fordulatra lehet szükség.

5. A kutatási eredmények gyakorlati alkalmazhatóságának vizsgálata az egészségügyi adatokon keresztül

A dolgozat zárásaként a kutatási eredményeket igyekszem gyakorlati kontextusba helyezni, annak érdekében, hogy a javaslatok érvényesülési lehetőségeit a valós életviszonyokban is el lehessen képzelni. Ehhez egy eddig részben érintetlenül hagyott, de adatjogi szempontból kiemelt jelentőségű területet, az egészségügyi adatok területét választottam. Az EÜ adatok területének vizsgálata indokolt, hiszen a jellemzőnek mondható adatkezelési folyamatok alapértelmezetten magas kockázatúak, a szegmens innovációra hajlamos és kiemelt fontosságú, a működési struktúra összetett, sok szereplős, valamint személyes és különleges adatok nagy mennyiségben keletkeznek és mozognak a rendszeren belül, illetve azt szükségszerűen el is hagyják mind felhasználási, mind hasznosítási céllal.

5.1. Az adatkezelési környezetről

➤ *A jogszabályi háttér*

A területre számos jogszabály tartalmaz rendelkezéseket, ezeknek a legjelentősebb elemeit a jogdogmatikai és pragmatikus csoportosításoknak megfelelően az alábbiak szerint sorolhatjuk be:

<i>Jogdogmatikai</i>		<i>Pragmatikus</i>	
Horizontális	GDPR, DGA, DA	Védelem	GDPR
Vertikális	Eüaktv., EHDS	Felhasználás	Eütv., Gent.tv., MDR, IVDR
Kompozit	Eütv., ⁴⁰ Gent.tv., ⁴¹ MDR, ⁴² IVDR ⁴³	Hasznosítás	Eüaktv., EHDS, DGA, DA

➤ *Az adatkategóriák és típusok*

Az EÜ adatok kezelésének középpontjában a humánegészségügyi ellátásban megjelenők személyes és különleges személyes (egészségügyi, biometrikus, genetikai) adatai állnak. Az adatok megjelenhetnek analóg formában, de a digitalizáció jellemzőnek mondható. Azok egy jelentős része strukturálatlan vagy részben strukturált (pl. lelet, beutaló, képalkotó diagnosztika eredménye). A digitális nyilvántartás részeként létrejövő állományok ezzel szemben

⁴⁰ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény

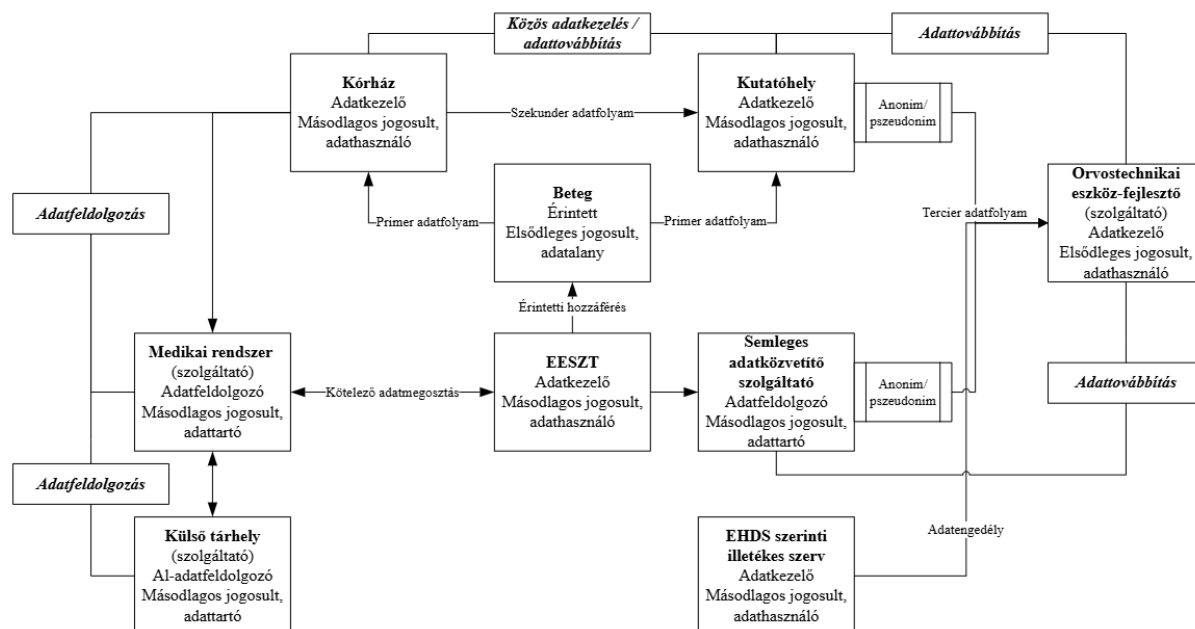
⁴¹ A humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének szabályairól szóló 2008. évi XXI. törvény

⁴² Az Európai Parlament és a Tanács 2017/745/EU rendelete az orvostechnikai eszközökről

⁴³ Az Európai Parlament és a Tanács 2017/746/EU rendelete az az in vitro diagnosztikai orvostechnikai eszközökről

strukturáltak lehetnek. A formájukat tekintve vegyesen lehetnek kvalitatívák és kvantitatívák egyaránt, a forrásuk legtöbb esetben az adatalany, de pl. egy szakvélemény kialakításakor származtatott adatok is nagy számban jöhetnek létre. A folyamatok jellemzően összetettek és kiterjedtek, e mellett algoritmizációs fejlesztésekre is nyitottak.

➤ *Példa a résztvevőkre és az adatfolyamok irányaira*

Az adatok forrásai jellemzően az érintettek, akikről elmondható, hogy nagyszámban vesznek részt a folyamatokban, sok esetben kiskorúak és/vagy kiszolgáltatott helyzetben lévők. Az érintett, mint természetes személy ipso iure elsődleges jogosultként jelenik meg a saját adatai tekintetében, a GDPR 9. cikk alapján a különleges adatokra pedig megkülönböztetett (közel abszolút) védelem valósul meg. Az elsődleges ellátást biztosító intézmény (kórház), az érintettel közvetlen kapcsolatban lévő kutatóhely, mind adatkezelők, másodlagos jogosult adathasználók. Előbbi a gyógykezelés primer folyamatában, utóbbi akár primer (un. prospektív kutatás: közvetlenül az érintettől történő új adat gyűjtése esetén), akár szekunder (un. retrospektív kutatás: a kórháztól történő, már létező adat gyűjtése esetén) tevékenységet is végezhet. A kórház jellemzően adatfelhasználás, míg az értékegyenlőség függvényében a kutatóhely adatfelhasználási vagy akár adathasznosítási tevékenységet is végezhet. A kórház és a kutatóhely a megállapodásuknak megfelelően közös adatkezelői kategóriába tarthat vagy nagyobb függetlenség esetén egymásközt adattovábbítást valósíthat meg. A kórház a működésébe, más önállóan feleket is bevonhat, így pl. a saját medikai (nyilvántartó) rendszerének üzemeltetésébe. Ez a szolgáltató (az ő általa alkalmazott külső tárhelyszolgáltatóval együtt) adatfeldolgozónak, másodlagos jogosult adattartónak minősülne, mivel nem rendelkeznek saját céllal a folyamatban. A medikai rendszer elképzelhető,⁴⁴ hogy köteles csatlakozást létrehozni az egészségügyi szolgáltató és az EESZT között. Az EESZT működtetője a Belügyminisztérium, amely, mint adatkezelő, másodlagos jogosult adathasználó jelenik meg, magas fokú önállósága miatt.⁴⁵ Az EESZT egyfelől oda-

⁴⁴ Eüak. 35/B. §

⁴⁵ Belügyminisztérium, Egészségügyi Szolgáltató és Fejlesztési Központ, EESZT lakossági adatkezelési tájékoztató, Hatályállapot: 2023.06.01-től visszavonásig. Elérhető: https://www.eeszt.gov.hu/documents/20182/36430/EESZT_Lakossagi_adatkezelési_tajekoztato_20230828.pdf/a105eae6-951f-b82a-b707-f06dd441dc17

vissza kommunikációt valósít meg az ellátóval, valamint hozzáférési lehetőséget biztosít az érintett számára. Másfelől az EHDS alapján az adathasznosításban is részt vállalhat. Egy semleges adatközvetítő szolgáltató (vagy adataltruista szervezeten) keresztül, az EHDS szerinti illetékes szerv irányítása mellett az EÜ adatok harmadik felek számára hozzáférhetővé tehetők, anonimizált vagy álnevesített formában. Az EHDS-től függetlenül, a hasznosítás pl. a kutatóhely irányából is megindulhat, ahol szintén adattovábbítás valósulhat meg harmadik felek irányába. A harmadik fél (pl. egy orvostechikai eszköz fejlesztője) az anonimizált adatokon a megállapodásnak megfelelő műveleteket végezhet, a maga által létrehozott (tercier) nem személyes adatokon elsődleges jogot is szerezhet.

5.2. Az új szabályok alkalmazhatóságának egyes kérdéseiről

A fenti folyamatban látható, hogy számos résztvevővel és érdekelt féllel lehet és kell is számolni. Az érintett elsődleges érdeke az ellátás igénybe vétele, itt az értékek egyenlősége erősnek tekinthető. Az ehhez szorosan kapcsolódó kutatási célú adatkezelések még felhasználásnak minősülhetnek, de az érintett érdekeitől távolodva (pl. új, hatékonyabb gyógyszer nem jelent egyet az új, hatékonyabb gyógyszerfejlesztési módszerrel) az adatkezelés hasznosítási folyamatá alakulhat át és felmerülhet az ellentételezés kérdése. Hogy ez közvetlen pénzteljesítéssel, egy új gyógykezelési programban való részvétel lehetőségével vagy egyéb módon valósul meg, azt speciális szabályoknak vagy ágazati gyakorlatoknak (pl. orvostikai előírások) kell megítélnie. A védelem előírásait ettől függetlenül mindvégig figyelembe kell venni, így jogszerű céllal és érvényes felhatalmazással kell a folyamatnak rendelkeznie (amely a másodlagos jogosultság megszerzését egyáltalán lehetővé teszi), miközben az olyan előírásokat is be kell tartani, mint a kockázat-arányosság (amit az érintettre jelentett kockázatokra tekintettel kell meghatározni, így pl. a náthára és a meddőségre vonatkozó adatokat differenciáltan kell kezelni).

Az ábrán látható az adatok egészségügyi ellátórendszerből való kilépésének két lehetősége. Fontos azt látni, hogy a harmadik fél elsődleges jogszerzésének a feltétele, hogy az adat ne minősüljön személyes adatnak, ezért az anonimizáció/álnevesítés mindkét esetben szükségesek. Ez az érintett érdekeit védő természete mellett, az adatgazdasági hasznosulás kiszámíthatóságát is szolgálja, hiszen a terciér adatszerzés jogcímével csak így kerülhet elsődleges jogosulti pozícióba a szerző fél (a nemo plus iuris elve miatt pedig az ellátórendszer nem tud több részjogosítványt megosztani, mint amennyivel maga is rendelkezik). Az ellátórendszer anonimizációs műveletre való felhatalmazása az információs önrendelkezési jogot leginkább védő módon történhet hozzájárulás megadásával, vagy amennyiben a társadalmi legitimáló erő kellően erős a fennálló érdekelttség igazolásával is (pl. az EHDS-nek megfelelő eljárás esetén). A folyamatban látható a relációs jogosultságok „vetélkedése”, az érintett és az adatkezelő(k) részjogosítványai úgy aktivizálódnak, ahogy azt az aktuális folyamat értékegyenlőségi szintje megköveteli (így tehát hozzájárulás esetén az adatkezelést az érintett megakaszthatja a hozzájárulás visszavonásával, vagy a törlési jog gyakorlásával, más jogalap esetén azonban legfeljebb tiltakozási jogával élhet, amit az adatkezelő akár el is utasíthat).

A jelen dolgozatban vázolt adatjogi rendszer szerint az érintett (pl. adathordozhatósághoz való jogának gyakorlása keretében) a saját adatait, saját elhatározása alapján is hasznosításba adhatja, közvetlenül az adatot átvevő harmadik féllel kapcsolatot létesítve. Ebben az esetben az adatok anonimizációja az érintettől nem feltétlenül várható el, a megállapodás alapján (a privátautonómiának megfelelően) arról rendelkezhetnek, hogy milyen feltételekkel és módon szerez (másodlagos joga keretében) részjogosítványokat az átvevő fél. Így az anonimizáció mellett (ami szintén megtörténhet erre irányuló szolgáltatás igénybe vételével) ebben az esetben a részjogosítványokon keresztül megvalósuló műveleti korlátozásokkal szabhat az érintett

kereteket a folyamatnak. A kapcsolat létrehozatalában adataltruista szervezet, semleges adatközvetítő vagy bizalmi adatkezelő is támogathatja az érintettet.

Érdekes kérdés az anonimizálás következtében létrejövő nem személyes adatok kezelése. Ezeken már elsődleges jog szerezhető az azt létrehozó által, továbbá a jogosultság a létrehozatalt követően át is ruházható. A jogcímes szerzéssel a nem személyes adatok feletti részjogosítványok a személyes adatokéhoz hasonlóan gyakorolhatók vagy akár meg is oszthatók, azonban az elsődleges (uralkodó) jogosult mindvégig azonosítható maradhat. A tipizált szerződések lehetővé tehetik más szereplőknek a folyamatba való bevonását, illetve a felek közötti tranzakciók lebonyolítását. Az értékegyenlőségi elv szerinti vizsgálatok (SZAT, hatásvizsgálat) támogathatják a résztvevőket a folyamat elfogadhatóságának megítélésében, a káros kimenetek pedig hatóság által ex post vizsgálhatók és szankcionálhatók lehetnek.

Az adatok anonimizációjának gyakorlatilag az ellentétét jelenti azoknak (adatszett vagy adatbázis szintjén történő) *visszaállíthatatlan egyedivé tétele*, például valamilyen blokklánc-alapú technológia alkalmazásával (pl. NFT⁴⁶). Ebben az esetben az adatok tartalma és jogosultja kétséget kizáróan hitelesíthető, az adott eredeti vagy másolt állományon szerzett részjogosítványok és azok alanya (metaadatok formájában) rögzíthetők lehetnek.⁴⁷ Ezzel a későbbi adatmozgások könnyebben nyomonkövethetők és – bár a közhiteles nyilvántartásban (lakcímnnyilvántartáshoz hasonlóan) való elhelyezés nem tűnik arányos ráfordítással megvalósíthatónak – egy relációs jogviszony esetében a korábbi és jelenlegi felek, illetve jogaik és kötelezettségeik „naplózhatók” és így a későbbi jogvédelem és igényérvényesítés könnyebbé tehető, valamint az egyedszintű kizárólagosság is megvalósítható.⁴⁸ Ez akár személyes adatok esetén is alkalmazható lehetne, amennyiben a kiindulópontban (un. „genezis-blokkban”) az adatvédelem által megkövetelt jogszerűségi feltételek fennállnak,⁴⁹ és ha az adatkezelési folyamat természete a visszaállíthatatlan egyedivé tételt egyáltalán szükségessé/lehetségessé teszi (pl. az érintett vagyoni érdekei védelme érdekében). A jogosult rögzítése az adatok forrásának azonosíthatatlanná tételét kizárhatja, ha azok egybeesnek egymással (ami bizonyos esetekben aggályosnak bizonyulhat). Azonban egy „pszeudo-érintett” is megjelölhető lehet a valódi helyett, így pl. egy közös jogkezelést megvalósító adatközvetítő vagy bizalmi adatkezelő betöltheti ezt a szerepet. Így még akkor is, ha az adatok objektíve nem anonimak, az átvevő oldaláról csak a közös jogkezelő lenne látható, a mögötte álló tényleges adatalanyok nem. Az adatok technológiailag visszaállíthatatlan egyedivé tételére elsődlegesen a hasznosításba kerülő adatok esetén lenne szükség, ahol ez az előállítás költségei között megtéríthető lehet az átvevővel mind köz, mind magánszervezetek esetén. Az adatok ilyen formátumtípusára uniós standardok lehetnek alkalmazhatók az interoperabilitás megkönnyítése érdekében. A folyamat az okos szerződések rendszeréhez illeszkedően önvégrehajtóan is működhet, az egyediesítés megítélése (ellentétben az anonimitással) objektív paraméterek alapján megtehető.⁵⁰ Az

⁴⁶ Non-fungible token. Blokklánc-alapú technológia, ami egyedi digitális jogosultság igazolására képes. Jelenleg például művészeti alkotások, játékok, zenék, kriptovaluták esetében kerül alkalmazásra. Lásd: IBM, „The rising NFT tide lifts all tokens: So what is an NFT?”, 2021. Elérhető: <https://www.ibm.com/think/topics/nft>

⁴⁷ Michèle Finck, „Blockchains and Data Protection in the European Union”, European Data Protection Law Review Volume 4, Issue 1 (2018). 4 o.

⁴⁸ A blokklánc-alapú technológia mellett alkalmazható lehet az un. ODRL (Open Digital Rights Language) azonosító, ami a digitális jogok és kötelezettségek formális, gépileg értelmezhető leírására szolgál.

⁴⁹ Eszteri Dániel, „A blokklánc mint személyes adatkezelési technológia GDPR-megfelelőségéről”, ÁJT, 2020/4. 24-51. o.

⁵⁰ Az okos szerződés egyébiránt szintén blokklánc-alapú technológiaként értelmezhető. Alternatív módon azonban az un. „Ricardian contract” mechanizmus segítségével és megvalósítható az automatizáció, amelyben a jogi szöveg és végrehajtható kód egyesíthető, blokklánc-alapú futtatási környezet nélkül.

interoperabilitás megkövetelése és az okos-szerződések alkalmazhatósága az uniós adatjog által már elismerésre és szabályozásra került a DA keretében.⁵¹

Végezetül a részesedéshez való jog kérdése merülhet fel, mint adatforrásvédelmi jogosítvány gyakorolhatósága. Fontos, hogy amennyiben a folyamat felhasználásnak minősül ez nem jön számításba. A részesedéshez a jogosult és az adattartalom valamilyen formában történő rögzítésére (pl. a fentebb látható, akár pszeudo-érintettel való egyediesítésre) van szükség. Egy egészségügyi folyamat esetén a nem pénzbeli részesedés az ellátórendszeren belül is rendezhető (pl. programban való részvétellel). Pénzügyi eredmény esetében az anonimizáció miatt a visszakövethetőség meg kell szakadjon, így a kifizetés kalkulálása és teljesítése nehézkes lehet. Egy lehetséges módszer szerint a jogosultak részesedését a költségek között lehetne feltüntetni, az így befolyt pénzt pedig egységes és arányos szempontok szerint lehetne visszaosztani. Ennek módszertanát a korábban szerzői jogi értelemben vett fájlcserelés megoldásaiból lehetne meríteni. Így pl. Lessig a kérdésben egyfajta statikus (adójellegű) jogdíjszerű megoldást javasolt.⁵² Ezt az adatokra vonatkoztatva egy a szolgáltató által időszakosan meghatározott, a hasznosításban lévő és így hozzáférhetővé tehető adatok mennyiségének és minőségének megfelelően felszámított, előfizetés-jellegű díjként képzelhetnénk el, amit a potenciális adatátvevők fizetnek meg. Az időszakban beérkező, az összes előfizető adatátvevőtől érkező teljes összeg kerülhetne felosztásra az összes jogosult között anélkül, hogy azoknak a kilétét fel kellene fedni az átvevő előtt. A megosztás aránya igazodhat az adatok bármely paraméteréhez, így akár a jogosultankénti mennyiséghez vagy az adatok egyedi minőségéhez. A szükséges szerződéses viszonyokban egy pszeudo-érintett, akár maga az ellátórendszer is megjelenhet az adatalany helyett.

6. Záró gondolatok

Láthatóvá vált jelen kutatás alapján, hogy az adat nem homogén fogalmi összetételű. Egyes elemei közkincsnek számítanak, míg mások magánvagyonok komponensei lehetnek. Bizonyos esetekben az emberek belső, intim szférájához tartoznak, máskor cégek és államok működési feltételeit biztosítják, megint máskor a mindenkit megillető információáramlás közvetítői. Az adatok összességéről nem állíthatjuk, hogy az *mindenkié*, de azt beláthatjuk, hogy minden adat lehet *valakié*. Az adat alapján létrehozott érték és az érték piacosítása által megteremtett haszon pedig ez alapján igazságosan meg kell illesse mindazokat, akik ehhez valamilyen formában hozzájárultak és nem csak azokat, akik azt a végfelhasználónak értékesítik. Ahogy a mezőgazdaság egymástól kölcsönösen függő láncolatában láthattuk: ahhoz, hogy a kenyér a pékségben eladható legyen számos szereplő hosszú és kemény munkájára van szükség.

A kutatás megkezdésekor feltettem magamnak a kérdést: vajon az utókor miként fogja megítélni a munkámat? Annak a lezárásakor azonban – látva, hogy az adatjog léte, illetve hiánya egyaránt milyen változatos és olykor súlyos hatással lehet mindannyiunk életére – úgy vélem, a kérdést érdemes tágabb értelemben feltenni: vajon az utókor miként fog visszatekinteni a *mi* munkánkra?

Az európai megoldások számottevő hatást gyakorolhatnak a globális adatalapú folyamatokra, és egyfajta ellensúlyként szolgálhatnak az USA és Kína megközelítéseivel szemben. A horizontális adatjog teljessé tételének egyik lehetséges módja a jelen dolgozatban bemutatott megközelítés, amely hozzájárulhat az EU adatszuverenitásának megerősítéséhez, az európai adatalapú folyamatok egyensúlyának megteremtéséhez, valamint az uniós érdekelt feleket szolgáló adatjogi tisztánlátás kialakításához. Kétségtelen, hogy mindez rendkívül összetett

⁵¹ DA VIII. fejezet

⁵² Mezei, 2012. 260-261 o.

kodifikációs feladatot és jogalkalmazói kihívást jelent, különösen a jelenlegi globális politikai klímában, amely nem kedvez a hosszú távú, strukturált szabályozási törekvéseknek.

Mindezek ellenére fontos emlékeznünk arra, hogy a változás elkerülhetetlen: annak iránya azonban ma még alakítható.

7. A dolgozat összegzése

7.1. Magyar nyelvű összefoglaló

A kutatás központi célja az adatjog olyan megoldásainak feltárása, amelyek képesek lehetnek az adatalapú életviszonyok egyensúlyának elérésére, valamint – hiányzó szabályozási elemek esetén – ezek meghatározása. A dolgozat elsődlegesen arra törekedett, hogy feltárja és korrigálja azokat a tapasztalható egyensúlytalanságokat, amelyek egyrészt globális szinten, Európa és más világhatalmak között, másrészt közösségi szinten, az egyének és kisebb társadalmi csoportok viszonyrendszerében jelentkeznek. A kutatás másik fő célkitűzése az adatjog jelenlegi állapotának vizsgálata volt, különös tekintettel a diszfunkcionalitást előidéző tényezők azonosítására és felszámolására, ezzel is elősegítve a dogmatikai és gyakorlati tisztánlátást.

A kutatási eredmények alapján az adat absztrakt fogalmának újragondolása, valamint az adatok keletkezésének, tulajdonságcsoportjainak és ismérveinek rendszerezése nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a jog pontosabban megragadhassa az adatokat. Az adat a kognitív folyamatok alapvető közvetítőjeként jelenik meg, amelynek megkerülhetetlensége indokolja a szabályozás kiemelt szerepét. A dolgozatban kidolgozott kritériumrendszer nemcsak a jelenlegi jogszabályok értelmezésében bizonyult hasznosnak, hanem a jövőbeni szabályozási lehetőségek kereteinek kijelölésében is. A kutatás dogmatikai síkon az európai adatjog önálló jogterületként való megragadását vetette fel, amely horizontális (ágazatsemleges), vertikális (ágazatspecifikus) és kompozit (más jogterületekkel érintkező) dimenziókra oszlik. Pragmatikus szempontból az adatjog a védelem és a használat területeire bontható, amelyeken belül az alkalmazás és a hasznosítás különválasztása teszi érzékelhetővé az adatok kettős funkcióját: egyrészt a mindennapi működés eszközeként, másrészt innováció erőforrásaként. A kutatás egyik nívója az „értékegyenlőségi elv” bevezetése, amely a monetizációs ellentmondások feloldására és a szabályozási szükségletek pontosabb megragadására szolgál.

Az adatjog részterületeinek elemzése rávilágított arra, hogy a védelemben a GDPR mellett megjelenő horizontális szabályozások (például a CRA) az adatalapú műveletek „hogyanját” alkotják. Az adatok felhasználása ezt kiegészítve jellemzően a cél, az időtartam és a terjedelem meghatározásában nyilvánul meg, míg az adathasznosítás – különösen a DGA, a DA, valamint az újonnan formálódó közös adattér-szabályok révén – az adatok értékteremtő mobilizációjának új dimenzióit nyitja meg. Az adatjog jelenének értékelésére elvégzett SWOT-elemzés alapján a horizontális adatjog befejezetlensége került azonosításra.

A dolgozat javaslatai között kiemelt helyet kapott az adatok immateriális jószágként való kezelése, továbbá egy relációs jogosultsági rendszer bevezetése, amely kvázi-tulajdonjogi jelleggel, jogosultságok csokraként képes rendezni az adatalapú folyamatok során felmerülő helyzeteket. Az ügyletek szerződéstípusainak tipizálása ugyancsak hozzájárulhat a gyakorlat számára is alkalmazható keretrendszer kialakításához. A horizontális minimumszabályok bevezetése mellett a dolgozat felvetette egy, a GDPR-hoz hasonló általános adatjogi rendelet szükségességét, amely a meglévő széttagolt megoldásokat képes lenne konszolidálni.

Összességében a kutatás arra a következtetésre jutott, hogy az adatalapú viszonyok globális és közösségi szinten egyaránt fennálló egyensúlytalanságai erősebb, az egyének és piaci szereplők autonómiáját középpontba állító szabályozással mérsékelhetők. Az értékegyenlőség elvének elismerése, az adatok magánjogi státuszának tisztázása, a relációs jogosultsági rendszer és az szerződések tipológiájának bevezetése, valamint a horizontális minimumszabályok megalkotása mind olyan elemek, amelyek az adatjogi tisztánlátáshoz hozzájárulhatnak.

7.2. Angol nyelvű összefoglaló / English language summary

➤ Research objectives and research questions

The overarching goal of my work is to identify data law solutions to balance data-based relationships, and in the absence of such solutions, to define them.

The first main objective is therefore to rebalance data-based relationships so that where imbalances can be identified, they can be corrected. On the one hand, at the global level, i.e. between Europe and other world powers, and on the other hand, at the community level, between individuals and small groups. My second objective is to explore the current state of data law and to identify and, where possible, eliminate the root cause of dysfunctionality, thereby achieving clarity on data law.

To achieve the above two research objectives, the following research questions can be addressed.

1. To ensure that data can be more accurately captured by the law, what are the essential aspects to consider?
2. How can we define European data law, what are the driving forces and demarcation points between its different elements in the light of the analysis of data-driven situations?
3. What sub-areas can data law be divided into and what are their main characteristics?
4. From a data-driven perspective, what general shortcomings can be identified in the relevant legislation?
5. Based on the shortcomings identified, what proposals can be made?

➤ Assessment of the fulfilment of the research objectives

The research results will be used to assess the extent to which the objectives have been achieved.

1. To ensure that data can be more accurately captured by the law, what are the essential aspects to consider?

The first aspect is the abstract notion of data, created by rethinking the DIKW pyramid. The second is the theoretical process of data creation based on the abstract concept, the third is the five characteristics of data, the fourth is the five sets of attributes of data, and the fifth is the semiotic (syntactic and semantic layering) systems theory of data concepts.

2. How can we define European data law, what are the driving forces and demarcation points between its different elements in the light of the analysis of data-driven situations?

In examining the existence of the right to data, it is concluded that its conditions are given and its needs can be identified. Dogmatically, we could best conceive of it as a new area of law.

Two classifications of data law were made, which were interpreted as mutually complementary. From a legal-dogmatic point of view, we have divided it into horizontal (sector-independent), vertical (sectoral) and composite (data law outside data law) areas, in which we have identified natural discord and data law convergence acting against it as a cohesive force. By pragmatic classification, we divided data law into the domains of protection and use. Protection is the law to frame and control (as the law of *how*) the operations on the data, while use is the right to regulate the details of the data (what, when, why, for how long, etc.). Usage is further divided into application and utilization. For the former, data can be understood as a tool for day-to-day operations, while for the latter it can be understood as a resource for innovation.

The problem of attributing value to data (so-called “data valorization”) is a key issue. This was considered to explain why in some cases data can be disposed of while in other cases it cannot, and to provide an answer to the contradictions in the monetisation of data. The principle works through a test of necessity and proportionality to the purpose and a justification of the balance of interests. Its starting point is that society favours those processes that are value-equal. The principle applies to areas where data are used and can be applied to both personal and non-personal data.

The value-equivalence principle helps to better place each data-based process on the data rights spectrum and may also help to better capture the regulatory need (place and time). The principle has been used both to interpret and evaluate current provisions and to formulate proposals for future law.

3. What sub-areas can data law be divided into and what are their main characteristics?

The analysis of each area in Chapter 4 has led to the following characteristics:

- The main characteristics of data protection law are basically the protection of personal data and the rules on information security. A number of similar approaches can be identified for all the legal instruments examined, which can thus be considered as components of data law convergence.
- In relation to the umbrella concept of data use, we have said that it can be anything if it has a sufficiently high degree of value equivalence (otherwise we would be talking about utilization or, ultimately, unlawfulness). The right of use is typically embodied in composite data law provisions that provide the basic parameters for the treatment of data.
- The law concerning the utilization of data has developed and expanded rapidly in recent years. In the horizontal area of utilization, there are high-profile acts such as the DGA and the DA. In the vertical area, the development of the law on common data spaces is only just beginning, with the EHDS and FIDAR proposals.

4. From a data-driven perspective, what general shortcomings can be identified in the relevant legislation?

In Chapter 5, we looked at the strengths, weaknesses, opportunities and threats of data law in order to examine its present and possible future. Based on the SWOT analysis, the main weaknesses (sources of dysfunctionality) of the current data regime have been identified. In order to balance the data-based relationships, the foundations of the data law need to be completed, and a first step to this end is to clarify the private law status of data and to clearly establish the doctrinal basis of the data law regime. A system of data rights and contracts covering all categories of data is also needed to ensure the free flow of data. Further horizontal minimum standards are also needed, in particular for non-personal private data, to ensure clarity of data law.

5. Based on the shortcomings identified, what proposals can be made?

In Chapter 6, I set out proposals to address the problems raised previously in the light of the shortcomings identified. As regards the private law status of data, the most applicable solution seemed to be to treat them as intangible assets. From the perspective of EU law, the concept of data as a legal thing did not seem to be applicable.

In order to complete the horizontal data law, I outlined the possibility of introducing a relational entitlement system, which could be conceived as a bundle of rights (quasi-property-like). The individual elements of this could be activated as data processes progress along the curve set by the principle of value equivalence. The entitled would be identified by contact principles. The first is to whom/to what the data relates, the second is who created the data. For applicability, I have defined two types of authorizer. The primary holder is the one who originally acquired it. This is the data subject in the case of personal data and the data creator in the case of non-personal data. The secondary right holder is the one who acquired the data by derivative means. This is for example the data creator in the case of personal data or the authorized data user in the case of any data.

The content (sub-entitlements) of the relational right could be the right to hold the data (actual or potential operation), the right of use (purposeful data application and utilization), the right to obtain benefits, the right of disposal and the right to legal protection (primary/secondary legal protection and data source protection).

The data contracts have also been typified. Among these, a distinction was made between data transfer contracts, data processor contracts, data merging or data aggregation contracts, data fiduciary contracts and data broker contracts.

Among the options for horizontal minimum standards, I have identified common definitions, data mandates, minimum standards for data protection and mechanisms for assessing equality of value as regulatory options

8. Publikációs jegyzék

1. Az adatkezelési jogalapok alkalmazhatóságával kapcsolatban bekövetkezett változások a GDPR hatályba lépése óta, Közigazgatási és Infokommunikációs Jogi PhD Tanulmányok (2732-0731): 2 1 pp 17-32 (2021)
2. A mesterséges intelligencia alkalmazásának adatvédelmi aggályai a közigazgatásban, Közigazgatási és Infokommunikációs Jogi PhD Tanulmányok (2732-0731): 3 1 pp 5-27 (2022)
3. A közigazgatási digitalizáció trendjei - az uniós jogalkotás és a hazai fejlemények tükrében (társszerző: Fábián Adrián), Közjogi Szemle (1789-6991): 16 4 pp 28-38 (2023)
4. Hungary (társszerzők: Hohmann Balázs, Szőke Gergely László), In: Valentina Colcelli ; Roberto Cippitani ; Christoph Brochhausen-Delius; Rainer Arnold (szerk.): GDPR Requirements for Biobanking Activities Across Europe, Cham: Springer Nature Switzerland, pp 517-524 (2023)
5. Retrospective Research: 'Is the Use of Broad Consent for Retrospective Research on Data and Tissue Possible in the Framework of GDPR?', (társzerző: Hohmann Balázs), In: Valentina Colcelli; Roberto Cippitani ; Christoph Brochhausen-Delius; Rainer

- Arnold (szerk.) GDPR Requirements for Biobanking Activities Across Europe Cham: Springer Nature Switzerland, pp 363-369 (2023)
6. Trends in the Digitalisation of Public Administrations – In Light of EU Legislation and Domestic Developments (társszerző: Fábián Adrián), Central European Public Administration Review (CEPAR) (2591-2240 2591-2259): 21 2 pp 119-140 (2023)
 7. Az adatkezelési jogalapok rendszere a munka világában, JURA (1218-0793): 29 3 pp 18-44 (2023)
 8. A „law as a code” koncepció alkalmazási lehetőségei (társszerző: Szőke Gergely László), In: Tilk Péter; Fekete Kristóf Benedek (szerk.) A jogalkotás digitalizációjának jogi lehetőségei Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (PTE ÁJK), pp 31-54 (2023)
 9. A munkaügyi adatkezelések szereplői és kötelezettségeik a GDPR tükrében, Pécsi Munkajogi Közlemények (1789-7637): 17 1. online különszám pp 65-72 (2024)
 10. Adatfogalom a munkaügyi folyamatokban, Pécsi Munkajogi Közlemények (1789-7637): 17 1. online különszám pp 73-85 (2024)
 11. Az adatkezelési jogalapok jelentősége a munkajog területén, Pécsi Munkajogi Közlemények (1789-7637): 17 1. online különszám pp 86-100 (2024)
 12. A mesterséges intelligencia alkalmazásának adatvédelmi aggályai munkajogilag releváns helyzetekben, Pécsi Munkajogi Közlemények (1789-7637): 17 1. online különszám pp 101-117 (2024)
 13. Tipikus adatkezelések a munkaügyi folyamatokban, Pécsi Munkajogi Közlemények (1789-7637): 17 1. online különszám pp 118-138 (2024)
 14. Az adathasznosítás adatfogalmának meghatározási lehetőségei, Közigazgatási és Infokommunikációs Jogi PhD Tanulmányok (2732-0731): 5 1 pp 16-37 (2024)